

PETRARCA LETTORE DI DANTE

PETRARCA, DANTE OLVASÓJA

Quando Boccaccio conosce Petrarca lo interroga direttamente sui suoi rapporti con Dante, perché è curioso di verificare, lui, dantista appassionato, quale sia il reale pensiero dell'amico. Petrarca gli risponde verso la fine degli anni Cinquanta del Trecento, nell'ultimo periodo della sua vita, con un'altra lettera delle Familiare, la quindicesima del libro XXI. È una sorta di autogiustificazione per spiegare che non è vero che egli abbia un rapporto equivoco, addirittura di invidia, come si diceva fra il popolo colto, nei confronti del grande scrittore della Commedia. La lettera si muove in varie direzioni, con vari argomenti, in modo non strettamente lineare, tanto che alcuni lettori vi hanno sentito come un imbarazzo di Petrarca, che pur con la sua sapienza di scrittura non riesce a nascondere il disagio. Però potrebbe anche essere che si sia portati a leggere questi testi con un certo pregiudizio, cioè con già in mente una risposta al problema, cui invece Petrarca vuole rispondere a suo modo. A volte conviene sospendere certe proposizioni già date e ascoltare di più, prendere più sul serio chi scrive.

Ecco allora le prime battute della lettera dove si parla di Dante: «Molte cose sono nella tua lettera che non hanno bisogno di risposta perché già le trattammo poco fa a viva voce. Ma di due non debbo tacere e su di esse ti dirò il mio pensiero. In primo luogo tu mi chiedi scusa e non senza perché, di aver fatto grandi lodi di un nostro cittadino, popolare per quel riguarda lo stile, ma indubbiamente nobile per il contenuto» (popularis quidemquod ad stilum attinet, quod ad rem haud dubie nobilis poete). Dunque c'è subito una differenziazione che nell'estetica medievale era sempre possibile tra res e stilum. Ma dopo aver citato una serie di ricordi, Petrarca parla direttamente di Dante, e ne parla in un modo che indica un'irresistibile intertestualità: «Prima di tutto io non ho nessuna ragione d'odio verso un uomo che non ho mai veduto se non una volta sola nella mia infanzia». Poi aggiunge che c'è una cosa per cui lo ammira profondamente:

«E in questo non saprei abbastanza ammirarlo e lodarlo; poiché non l'ingiuria dei concittadini, non l'esilio, non la povertà, non gli attacchi degli avversari, non l'amore della moglie e dei figli lo distolsero dal cammino intrapreso; mentre vi sono tanti ingegni grandi, sì, ma così sensibili, che un breve sussurro li distoglie dalla loro intenzione; ciò che avviene più spesso a quelli che scrivono in poesia e che dovendo badare altre che al concetto e alle parole anche al ritmo, hanno bisogno più di tutti di quiete e di silenzio».

Sta dunque lodando la personalità di Dante esule e la sua costanza, la sua decisione totale di consacrarsi alla poesia anche in quelle condizioni difficili. Sta spiegando che tutto questo avvenne perché Dante fu *fama cupidus*, cioè desideroso di fama, avendo il senso di ciò che la parola può dare all'infelicità di un personaggio scrittore come lui.

Ezio Raimondi

In a letter to Boccaccio in the second half of the 13th century, as interpreted by critic Ezio Raimondi, the great poet Petrarch refutes the commonly held assumption that he was envious of Dante. He explains in the letter that he had no reason to hate him. On the contrary, says Raimondi, Petrarch praises Dante for the constancy of his devotion to his poetry even in the most difficult of circumstances, portraying him as a man *famae cupidus* (desiring fame for the right reasons).

Boccaccio, mikor megismeri Petrarcat, rögtön a Dante-hoz fűződő kapcsolatról kérdezi. Ő, aki személynélis rajongója Dantének kíváncsi arra, hogy barátja valójában hogyan vélekedik a költőirásról. Petrarca a Trecento ötvenedik évének vége felé válaszol neki, élete utolsó szakaszában a Familiare gyűjtemény egy darabjával, a XXI. kötet tizenötödik levelében. Ez az írás egyfajta öngazólaként is értelmezhető, melyben Petrarca azt próbálja elhárítani, hogy kapcsolata Dantéval, az Isteni Színijáték szerzőjével valójában nem volt ellentmondásos és félreérthető, még kevésbé jellemezte azt az irigység, ahogy ez akkoriban elterjedt róla a művelt emberek körében. A levél különböző irányokba csapong, különböző kérésekre tér ki és azt meglehetősen következetlenségrel teszi. Összességére, hogy egyes olvasói Petrarca zavarodottságát vélték fölfedezni a szövegben, mert a költő bár kitűnő íráskészségével megpróbálja, mégsem sikerült elrejtjenie saját érzelmeinek kínos voltát. Persze az is előfordulhat, hogy mi magunk vetjük ki a kínos közbén előlételeinket a szövegbe, vagyis már van egy válasz; a fejünkben és erre Petrarca a maga módján válaszol. Nem dár, ha néha megpróbáljuk kiiktatni megrovóitól előlételezéseinket, hasznos lehetne, ha jobban figyelnénk az íróra és komolyabban vennénk az, amit ő maga ír.

Itt közöljük az első néhány mondatot, melyben Petrarca Dantéről beszél: „Sook olyasmir ír; leveleiben, ami nem is igényel részemről választ, hiszen már beszéltek róla élő szóban is. De két dologról azonban mégsem hallgathatok és el is mondom mit gondolok e tárgyban. Először is, bocsánatomat kérek, és nem ok nélkül azért, amiért egy polgártársunkat agyon dicsérted, kinek stílusa ugyan népszerű, de nem túl értékes, költői gondolatait viszont kétségtelenül nemesek” (popularis quidemquod ad stilum attinet, quod ad rem haud dubie nobilis poete). Azonnal észrevehető tehát a Petrarca által alkalmazott megkülönböztetés a stílus-forma és a res-mondativaló között, mely differenciálás a középkori esztétikában mindig lehetséges volt. Petrarca, miután felidézett Dantéval kapcsolatban számos személyes emléket, közvetlenül is megnyilvánul róla. Úgy beszél róla, hogy az ellenállhatatlan arra készíti az olvasót, hogy próbáljon a sorok között is olvasni: „Először is, nekem semmi okom nincs arra, hogy gyűlöletet érezsek egy olyan ember iránt, aki soha nem is láttam, hacsak nem egyetlen alkalommal, gyermekkoromban”. Azután hozzátévesi, hogy azért van valami, ami miatt véleményes csodálattal érez iránta: „Ebben nem tudom eléggé hangsúlyozni a csodálatomat iránta. Mert sem polgártársainak igazságtalansága, sem a száműzetés, sem a szegénység, sem ellenfeleink támogatásai, sem feleségének és gyermekeinek szerelme és szeretete nem tudták leteríteni a maga által valószínűleg írtól. Vannak persze zseniális művészek, de velük is gyakorta előfordul, hogy egy könnyű fiúval is képes elteríteni őket eredeti szándékuktól. Ez gyakrabban történik meg azokkal, akik verseket írnak, hiszen nekik a tartalom mellett, a mondativalón kívül mással is kell töروndünnük, például az egyes szavakkal, azok ritmusával, vagyis mindenkinél nagyobb szükségük van a csendre és a nyugalomra”.

Dante határozott jellemet dicséri tehát, az állhatatosságát, elötökéségét abban, hogy teljes mértékben a költészetnek szenteli magát akkor is, ha élete megnehezül is ezzel. Petrarca azt magyarázza, hogy ez azért történt így, mert Dante fama cupidus, azaz sikerre és hírnévre éhes volt és tudta azt, hogy a szavak ellensúlyozni tudják egy olyan nagy formátumú író boldogtalanságát, mint amilyen ő volt.

Ezio Raimondi